

بررسی تصور شهروندان از شهر دزفول با تأکید بر عوامل نشانه‌ای و اجتماعی حاکم

بر شهر

رضا احمدی^۱

محمدحسین سرایی^۲

یعقوب مرادی^۳

چکیده

در سال‌های اخیر که شهرهای جهان در بازار پرزرق‌وبرق جهانی باهم رقابت می‌کنند مسئله تصویرسازی شهری اهمیت زیادی یافته است. هدف این تحقیق بررسی تصور شهروندان از شهر دزفول با تأکید بر عوامل نشانه‌ای و اجتماعی حاکم بر این شهر می‌باشد. روش تحقیق و گردآوری مطالب پیمایشی، توصیفی و تحلیلی و جامعه آماری موردبررسی، مردم شهر دزفول می‌باشند. برای این منظور از روش نمونه‌گیری تصادفی با حجم ۳۸۴ نفر استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ساختار نمادین این شهر شدیداً تحت تأثیر سه گروه از نشانه‌های شهری تاریخی، مذهبی و دفاع مقدس می‌باشد. هر یک از نشانه‌های فوق‌گفته‌ها را نمایندگی می‌کنند. مدیریت شهری سعی در معرفی دزفول به‌عنوان شهری تاریخی، مقاوم و جنگ‌زده دارد؛ اما مردم این شهر را تاریخی و مذهبی تصور می‌کنند. در این رابطه دو گروه قابل‌شناسایی می‌باشند. گروه اول کسانی هستند که در متن شهر قرار داشته، دزفول را شهری تاریخی می‌دانند و از آن اصالت و هویت طلب می‌کنند. گروه دوم که اغلب در حاشیه ماندگان شهر هستند، دزفول را شهری مذهبی تصور می‌کنند. درواقع کسانی که احساس تعلق چندانی به تاریخ به‌عنوان پشتوانه هویتی گروه اول

^۱ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه یزد (نویسنده مسئول)، ahmadi123.1987@gmail.com

^۲ دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه یزد، msaraei@yazd.ac.ir

^۳ استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، ایران، sadra.m110@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۲/۱۲

ندارند، برای اینکه پشتوانه هویتی مستقلی برای خود بسازند و دست به غیر سازی با آنان بزنند، مذهب را به عنوان پشتوانه هویتی خود در زندگی شهری برگزیده‌اند. واژگان کلیدی: نماد، نشانه، نشانه‌شناسی شهری، تصویرسازی شهری، شهر دزفول

۱-مقدمه

در سال‌های اخیر که شهرهای جهان در بازار پرزرق‌وبرق جهانی باهم رقابت می‌کنند مسئله تصویرسازی شهری بسیار اهمیت یافته. در واقع رقابت شدید شهرها برای جلب توجه، سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی، اهمیت روزافزون تصویرسازی شهرها را نشان می‌دهد. تصویرسازی عین واقعیت نیست، بلکه نتیجه فرایند گزینش است که همواره جنبه‌های خاصی از واقعیت را برجسته می‌کند و جنبه‌های دیگری را نادیده می‌گیرد و جهانی از توهمات به وجود می‌آورد که از امر واقع فاصله دارد. در واقع تصویرسازی شهری یک نوع دلالت‌کننده دستکاری‌شده‌ای از عینیت فضای شهری برای ایجاد تصور ذهنی مناسب از آن شهر است. در تصویرسازی شهری تصور جدید و مؤثری از شهر ایجاد می‌کند که بتواند جوابگوی چالش‌های جدید شهری باشد. جریان تصویرسازی از جهان واقع، به شکلی مؤثر بر ادراک و ذهن مخاطبان تأثیر می‌گذارد زیرا مخاطبین تصور می‌کنند این تصویرسازی‌ها عین واقعیت است. از جمله روش‌های غالب این رویکرد استفاده از نمادها و نشانه‌های شهری برای تصویرسازی بهتر از شهرها می‌باشد. در سال‌های اخیر چنین رویکردی در شهرهای ایرانی نیز باهدف ایجاد تصویری مثبت از شهر مورد توجه قرار گرفته که در این ارتباط غالباً بر نمادها و نشانه‌ها و عناصر هویت‌بخش تأکید می‌گردد. هدف این تحقیق بررسی تصور شهروندان از شهر دزفول با تأکید بر عوامل نشانه‌ای و اجتماعی حاکم بر این شهر می‌باشد. در این مقاله در دو گام به بررسی تأثیر نشانه‌های شهری و سپس عوامل اجتماعی بر تصور شهروندان از شهر دزفول می‌پردازیم. در واقع در بخش اول به چگونگی تصویرسازی و بازنمایی شهر دزفول توسط مسئولین امر پرداخته می‌شود و سپس تأثیر این تصویرسازی را با در نظر گرفتن عوامل اجتماعی حاکم، بر تصور ایجادشده

از شهر دزفول بررسی می‌کنیم. در بخش اول مقاله به مقدمه و میانی نظری تحقیق و در بخش دوم به روش تحقیق پرداخته می‌شود. در بخش سوم به ارائه یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها می‌پردازیم و در بخش پایانی نتیجه‌گیری را ارائه خواهیم کرد.

۱-۱-نماد

واژه "Symbol" در لغت به معنای نماد، نشانه، دال، نمودگار، نمون، رمز است. (آریان پور، ۱۳۸۵، ص ۲۲۵۸) و در عرف علمی، کد و سمبل نیز برای آن به کار می‌رود. (محسنیان راد، ۱۳۸۵، ص ۲۰۲) این اصطلاح، در حوزه فلسفه زبان، زبان‌شناسی، ارتباطات و هنر و ادبیات به کار برده می‌شود و اصل آن ریشه در ادبیات نشانه‌شناختی جهان باستان دارد. گذشتگان همواره منابعی غنی از رموزها (نمادها) را در ادبیات خود دربر داشته‌اند و نمادها از ارکان اساطیر کهن است؛ بلکه زبان اسطوره، نماد است. (پیرحیاتی، ۱۳۸۵، ص ۳۵۵) نماد، نشانه‌ای است که میان صورت و مفهوم آن نه شباهت عینی است و نه رابطه هم‌جواری بلکه رابطه‌ای است قراردادی، نه ذاتی و خود به خودی. (محسنیان راد، ۱۳۸۵، ص ۲۰۲) تفسیر نمایه‌ها و شمایل آسان است چون از واقعیت شکل می‌گیرند و نمایشی از محیط هستند؛ اما نمادها چنین نیستند. (محسنیان راد، ۱۳۸۵، ص ۱۹۷) از طرف دیگر، همه رسانه‌ها و ژانرها و اشکال ارتباطی هر یک تابع رموزهای معین هستند که با شناخت آن‌ها و تحلیل درست حیثیت نمادین این رموزها می‌توان به مقاصد ارتباط گر پی برد. (آسابرگر، ۱۳۸۷، ص ۵۴)

آنچه ما نماد می‌نامیم یک اصطلاح است؛ یک نام یا نمایه‌ای است که افزون بر معنای قراردادی و آشکار روزمره‌ی خود، دارای معانی متناقضی نیز هست. نماد شامل چیزی گنگ، ناشناخته یا پنهان از ما است. اما دست‌یابی به حقیقت نیاز به بحث دارد؛ بنابراین یک کلمه یا نمایه هنگامی نمادین می‌شود که چیزی بیش از مفهوم آشکار خود داشته باشد. این کلمه یا نمایه جنبه‌ی ناخودآگاه گسترده‌تری دارد که هرگز نه می‌تواند به‌گونه‌ای دقیق مشخص گردد و نه به‌طور کامل توضیح داده شود. (یونگ، ۱۳۷۷: ۱۷) نماد به معنی وسیع

کلمه ، تعریف واقعی انتزاعی یا احساس و تصویری غایب برای حواس ، توسط تصویر یا شیء است .» (ستاری، ۱۳۶۶: ۹-۸)

۲-۱- نشانه‌شناسی و شهر

پیرس نشانه را چیزی جز منطقی در معنای گسترده آن نمی‌داند . نشانه از خلال انتزاع ذهن به معنا می‌رسد که می‌تواند همواره بنا بر ذهن متفاوت باشد و در آن همیشه با نوعی خودسرانگی روبه‌رو هستیم . (فکوهی ، ۱۳۸۳: ۳۰۱) از نظر پیرس ، « نشانه زمانی نشانه است که قابلیت انتقال به نشانه‌ای دیگر را که به او قدرت شکوفایی ببخشد ، داشته باشد . « نشانه همان دروازه‌ی ورودی به روی شناخت و باز تحلیل معنامندی هر پدیداری است. (آلن ، ۱۳۸۵ ، ص ۲۰) سوسور الگوی دووجهی از نشانه ارائه می‌دهد:

-دال: تصور صوتی

-مدلول: مفهومی که دال به آن دلالت می‌کند یا تصور مفهومی. (سجودی، ۱۳۹۰: ۱۲)

یک نشانه ترکیبی از یک دال مادی (اصوات یا علائم مکتوب) و یک مدلول (مفهوم) است. مدلول همان شی یا عمل نیست بلکه مفهوم ذهنی است. در حقیقت مدلول متوجه باز نمود ذهنی هر پدیده‌ای است و دال ، برعکس واجد جوهره‌ای مادی است و می‌تواند دربرگیرنده‌ی اشیاء، تصاویر ، آواها و یا رویدادها و متون تاریخی باشد . (آلن ، ۱۳۸۵ ، ص ۲۰) . سوسور با ارائه تعریفی از واژه‌ها یا نشانه‌ها تعریف تازه‌ای از رابطه بین زبان و جهان ارائه می‌کند. نشانه‌ها معنایشان را از ارتباط مستقیم با اشیا یا اعمال واقع در جهان نمی‌گیرند. نشانه اختیاری است؛ معنای آن ربط مستقیمی به جهان ندارد، بلکه به جایگاه نشانه در نظام زبانی مربوط می‌شود. اما زبان هم یک نوع نظام نشانه‌ای است. نظام‌های نشانه‌ای بسیاری در جهان وجود دارند. هر چیز موجود در جامعه از این نظر یک نشانه است و بنابراین به نظامی تعلق دارد که بنا به استدلال سوسور، می‌توان آن را به‌عنوان نظام زبان مورد مطالعه قرارداد. (همان منبع ۷۱)

نشانه‌شناسی علمی است که به مطالعه نظام‌های نشانه‌ای، نظیر زبان‌ها، رمزگان ها، نظام‌های علامتی و غیره می‌پردازد. (مسگر خوبی، ۱۳۸۸: ۷۷-۷۶) این دانش در خلال درس‌های پدر

نشانه‌شناسی نوین، فردیناند دوسوسور چنین موجودیت می‌یابد: «می‌توان دانشی بنیان نهاد که زندگی نشانه‌ها را در بطن اجتماعی بررسی کند.. از آنجاکه این دانش هنوز وجود ندارد نمی‌توان چندوچون آن را شرح داد ولی این دانش حق وجود دارد و جایگاهش از پیش تعیین شده است.» (جمالپور، ۱۳۸۴: ۴۶) برای کار در حوزه‌ی نشانه‌شناسی شهری لازم است هم‌زمان نشانه‌شناس (متخصص نشانه‌ها)، جغرافی‌دان، تاریخ‌دان، طراح، معمار و احتمالاً روانکاو بود. (بارت، ۱۳۹۰: ۱۹۹)

فکوهی در پاسخ به سؤال علت ضرورت وجود نشانه‌ها در شهر گفتند:

«بخش بزرگی از این نشانه‌هایی که به آن‌ها اشاره می‌کنیم، اگر به تاریخ شهرها بازگردیم متوجه می‌شویم، نشانه‌هایی بوده‌اند که کارکرد داشته‌اند. البته برای قدرت‌ها، این قدرت‌ها به دلیل تأثیری که می‌بایست بر روی جامعه می‌داشتند این نشانه‌ها را به وجود می‌آوردند. از قدیمی‌ترین شهرها مقداری فضا سراغ داریم که به وجود آمده است. این فضاها را به نام کاخ یا نام‌های مشابه می‌شناسیم. در واقع قدرت به نحوی خودش را به نمایش می‌گذارد. برای قدرت مهم است که افراد بفهمند با چه چیزی روبه‌رو هستند. با قدرت روبه‌رو هستند و این قدرت چه شکلی دارد. می‌توان این‌طور استنباط کرد که قدرت یک دیوار و دروازه بلند را دارد، قدرت شکل یک برج را دارد یا شکل کاخ مجلل را دارد. یا فرض کنید در فضای معبد که در خودش تقدس را دارد. معبد با تمام اسامی‌ای که بعدها در خودش دارد همواره نماد تقدس را تفهیم می‌کند و مردم باید بدانند تقدس چه مفهومی دارد، یا این‌که چه نوع فضایی را ایجاد می‌کند. .... این‌که چرا چنین نشانه‌هایی موردنیاز است دلیل کاملاً روشنی دارد. انسان موجودی است که صرفاً از طریق مکانیسم‌های نمادین می‌تواند با موجودات مثل خودش وارد ارتباط شود. و صرفاً از طریق دستگاه‌های نمادین می‌تواند فکر کند.» (فکوهی، ۱۳۸۸: مصاحبه)

از نظر موریس علاوه بر ساختار زبان که جملات را معنی‌دار می‌سازد، اجزا زبان یا لغات معنی و یا نشانه‌ها نیز دارای معنی مستقل هستند که توسط جامعه شهری مفسر قابل‌درک است. ولی این نشانه‌ها در ضمن با قواعد خاصی با یکدیگر ترکیب می‌شوند تا

مجموعه‌های معنی دار بزرگ‌تری را شکل دهند. این مجموعه‌ها در شهر می‌توانند مجموعه چند واحد ساختمانی، فضاهای شهری، کوچه، خیابان، محله، ناحیه و غیره باشد. در این نظام زبان- نشانه در شهر، آن چیزی نشانه تلقی می‌شود که برای خانواده مفسر معنی مشترکی داشته باشد. بنابراین معنی مشترکی که نشانه بر آن دلالت می‌کند باید در جامعه و فرهنگ خاصی که نشانه در آن تولید شده قابل درک باشد. معنای نشانه‌ها و یا ترکیب‌های خاص آن‌ها ممکن است بامعنایی که از ظاهر عناصر محتوایی شهر درک می‌گردد تفاوت داشته باشد. بنابراین وجود معنایی ای به‌غیر از معنای ظاهری در شهر امکان‌پذیر می‌باشد. مجموعه معنای نشانه‌ها، ساختار معنایی شهر را تشکیل می‌دهند. ساختار معنایی یا زمینه فرهنگی در ژرف‌ساخت‌های شهر قرار دارند. (فریادی، ۱۳۷۹: ۶۴-۶۳) بسیاری از ما تلاش می‌کنیم شهری را که در آنیم رمزگشایی کنیم. و در صورت لزوم این کار را با رابطه‌ی شخصی خود با شهر آغاز می‌کنیم. چندان اهمیتی ندارد اگر مطالعات و پیمایش‌های شهری را مضاعف کنیم، اما این کار باید در جهت مضاعف شدن خواننده‌ای شهر صورت گیرد. باید همواره در خاطر داشته باشیم که در دام ثابت و منجمد کردن مدل‌های واحدهای کشف‌شده گرفتار نشویم، زیرا، به لحاظ تاریخی این مدل‌ها همیشه بسیار مبهم و غیر- صریح، مشکوک و گریزانند. در این تلاش برای خوانش شهر، با رویکرد معناشناسی فهم نمایش شهر اهمیت بسیار دارد، باید درک کنیم که هر شهر یک ساختار است اما هرگز نباید تلاش کنیم و هرگز نباید بخواهیم که چیزی را جایگزین این ساختار کنیم. به این دلیل که شهر شعر است، همین‌طور که همواره گفته‌شده و هوگو بهتر از هر کس دیگری اشاره کرده است، اما شهر شعری کلاسیک نیست، یعنی شهری غیر منعطف با یک مرکز، بلکه شعری است که دال‌ها را رها و آشکار می‌کند و در این رهاسازی است که سرانجام نشانه‌شناسی شهر باید تلاش کند مدل‌ها را به چنگ آورد و از آن نشانه بسازد. (بارت، ۱۳۹۰: ۲۰۹-۲۰۸)

(۲۰۸)

کلمات و مفاهیم که اجزای تشکیل دهنده ساختار زبان هستند ثابت و پایدار نبوده و در زمان‌ها و مکان‌های متفاوت ارتباطات آن‌ها دگرگون شده و معانی متفاوتی را القا می‌کنند. دگرگونی این ارتباطات خود زائیده دگرگونی شرایط اجتماعی-اقتصادی-سیاسی است. (عضدانلو، ۱۳۷۵: ۴۸) گفتمان به بررسی نقش اعمال و عقاید اجتماعی معنادار در زندگی سیاسی می‌پردازد. این نظریه روشی را که نظام‌های معنایی طرز آگاهی یافتن مردم از نقش‌هایشان در جامعه را شکل می‌دهند بررسی می‌کند و به تجزیه و تحلیل شیوه تأثیرگذاری این نظام‌های معنایی یا گفتمان‌ها بر فعالیت سیاسی می‌پردازد. (هوارث، ۱۳۷۷:

(۱۵۶)

درواقع جهان محصول گفتمان‌هاست. البته این نظریه وجود واقعیت را نفی نمی‌کند اما معتقد است اشیا و پدیده‌ها تنها از طریق گفتمان معنا می‌یابند؛ گفتمان‌ها به واقعیت معنا می‌دهند و جهان اجتماعی در نتیجه همین فرایند معنا ساخته می‌شود و تغییر می‌کند. به عبارت دیگر در این نظریه زبان صرفاً گذرگاه انتقال اطلاعات و بازنمایی صرف واقعیت نیست، بلکه ماشینی است که جهان اجتماعی را می‌سازد و معنادار می‌کند. هویت‌ها و روابط اجتماعی نیز محصول زبان و گفتمان‌ها هستند و تغییر در گفتمان تغییر در جهان اجتماعی را به دنبال خواهد داشت و نزاع گفتمانی به تغییر و بازتولید واقعیت اجتماعی منجر می‌شود. (حسینی زاده، ۱۳۸۳: ۱۸۲) ساختار گفتمان با مفروضاتی ترکیب شده که در آن‌ها هر سخنران می‌بایست طوری سخن بگوید که سخنش معنا داشته باشد. از این رو، مفهوم گفتمان تأکید بر فرایندهایی اجتماعی دارد که مولد معناست. (عضدانلو، ۱۳۷۵: ۴۸)

هر گفتمان به مسائل، موضوعات و اهداف معینی می‌پردازد و مفاهیم و مضامین خاصی را مورد توجه قرار می‌دهد، در حالی که مفاهیم دیگری را کنار می‌گذارد (مک‌دانل؛ ۱۳۸۰: ۵۹ و تاجیک؛ ۱۳۸۳: ۵۷ و ادیب‌زاده؛ ۱۳۸۷: ۱۱). یک گفتمان اغلب برخی انتخاب‌ها را به عنوان انتخاب‌های اشتباه، بی‌معنا یا غیر مناسب (از منظر خود گفتمان) کنار می‌گذارد. تحلیل گفتمان به بررسی راه‌هایی می‌پردازد که در آن ساختارهای معانی، نحوه خاصی از عمل سیاسی را ممکن می‌سازند. برای این کار تحلیل‌گر سعی در درک چگونگی تولید، کارکرد،

و تحول گفتمان‌هایی می‌کند که فعالیت اجتماعی کارگزاران را ساخت می‌دهند. (مارش و جری؛ ۱۳۷۸: ۱۹۶).

فوکو، کردار گفتمانی را چنین تعریف می‌کند: «مجموعه‌ای از قواعد بی‌نام‌ونشان تاریخی که در زمان و فضایی که دوران معینی را می‌سازد، و برای قلمرو اجتماعی، اقتصادی، جغرافیایی و یا زبانی مشخص، همواره شرایط کارکرد بیانی را تعیین می‌کند. از نگاه مک دانل نیز گفتمان، پدیده، مقوله یا جریان اجتماعی است. به تعبیر بهتر گفتمان جریان و بستری است که دارای زمینه اجتماعی است. (رهبری، ۱۳۸۵: ۱۱۹) فوکو در «حقیقت و قدرت» می‌گوید: «حقیقت، خارج از قدرت وجود ندارد و فاقد قدرت نیز نیست. حقیقت، چیزی است متعلق به این جهان، فقط بر پایه شکل‌های متفاوت، الزام ایجاد می‌شود و موجب تأثیرهای مداومی از قدرت می‌شود. هر جامعه‌ای سامان قدرت خود و سیاست کلی حقیقت خود را دارد. (سلیمی نوه، ۱۳۸۳: ۵۴) وی معتقد است حقیقت یک برساخته گفتمانی است و رژیم‌های معرفتی گوناگون هستند که تعیین می‌کنند چه چیز صادق و چه چیز کاذب است. قدرت را نباید صرفاً سرکوبگر به شمار آورد بلکه می‌تواند مولد هم باشد؛ قدرت گفتمان‌ها، دانش‌ها، بدن‌ها و ذهنیت‌ها را می‌سازد. (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۳۶-۳۵) اعمال قدرت صرفاً رابطه‌ای میان افراد یا گروه‌ها نیست، بلکه شیوه ایست که در آن برخی اعمال، اعمال دیگر را تغییر می‌دهند. (دریفوس و رابینو، ۱۳۸۹: ۳۵۷) شهر یک گفتمان است و این گفتمان بیش از هر چیز یک‌زبان تمام‌عیار است: شهر یا ساکنانش سخن می‌گوید، ما نیز به‌سادگی با شهرمان سخن می‌گوییم، بازندگی در شهر، پرسه زدن در آن و با نگاه به آن. (بارت، ۱۳۹۰: ۲۰۳-۲۰۲)

۲- روش تحقیق

روش تحقیق و گردآوری مطالب اسنادی، پیمایشی، توصیفی تحلیلی می‌باشد؛ بدین معنی که با بررسی اسناد و مدارک و نوشته‌های صاحب‌نظران مختلف، سعی شده است که مفاهیم و مبانی موردنظر عرضه شود. شهر دزفول به‌عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شده است. جمع‌آوری اطلاعات این تحقیق در دو گام صورت گرفته است. در گام اول از طریق

بررسی سایت‌های رسمی سازمان‌های اداره‌کننده شهر دزفول و تحلیل چگونگی معرفی شهر از سوی آن‌ها و همچنین بررسی نمادها و نشانه‌های بکار رفته شده در ورودی‌های شهر سعی بر تحلیل چگونگی معرفی شهر توسط مسئولان و مدیران شهری و همچنین چگونگی تصویرسازی شهری توسط آن‌ها شده است. در گام دوم به بررسی تصور مردم شهر دزفول از این شهر از طریق تحلیل پرسشنامه پرداخته‌ایم. جامعه آماری موردبررسی مردم شهر دزفول در نظر گرفته شده است. برای این منظور از روش نمونه‌گیری تصادفی با حجم نمونه ۳۸۴ نفر استفاده شده است.

۳- مباحث اصلی

در این مقاله در دو گام به بررسی تأثیر نشانه‌های شهری و سپس عوامل اجتماعی بر تصور شهروندان از شهر دزفول می‌پردازیم. ابتدا به بررسی تأثیر نشانه‌های شهری بر تصور شهروندان از شهر دزفول پرداخته می‌شود. با توجه به شرایط اجتماعی فرهنگی حاکم بر دزفول ساختار نمادین این شهر شدیداً تحت تأثیر سه نوع از نشانه‌های شهری می‌باشد؛ که عبارت‌اند از نشانه‌های تاریخی، نشانه‌های مذهبی و نشانه‌های مرتبط با دفاع مقدس. هر یک از نشانه‌های فوق‌گفته‌ها را نمایندگان خاصی را نمایندگی می‌کنند. دلایل اهمیت نشانه‌های شهری فوق‌عبارت‌اند از:

۱) نشانه‌های تاریخی: در دزفول آثار تاریخی مهم زیادی وجود دارد که علاوه بر جنبه‌های تاریخی مهم آن‌ها در زندگی روزمره مردم کاربرد هم دارند. از جمله پل قدیم، بازار کهنه، بافت تاریخی دزفول و..... وجود این آثار مهم که نزد مردم شهر از اهمیت زیادی برخوردار هستند اهمیت این گروه از نشانه‌های شهری را نشان می‌دهد.

۲) نشانه‌های مذهبی: با توجه به وجود اماکن مذهبی متعدد به‌خصوص وجود بقعه ده‌ها امامزاده از جمله امامزاده سبزه‌پا پسر امام موسی کاظم(ع)، نشانه‌های مذهبی اهمیت نمادین زیادی در شهر دزفول دارند

۳) نشانه‌های مرتبط با جنگ و دفاع مقدس: این نشانه‌ها با توجه به سابقه دزفول در زمان جنگ و موشک‌باران متعدد از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد. و در تمام نقاط شهر با استفاده از نمادها و نشانه‌های مختلف سعی در زنده نگه‌داشتن این گفتمان وجود دارد. ابتدا به دنبال این هستیم که از بین این سه گروه از نشانه‌های شهری فوق، کدام گروه بیشتر مورد توجه قرار گرفته و سپس به بررسی تأثیر این نشانه‌ها بر تصور مردم از شهر دزفول می‌پردازیم. در اولین مورد به بررسی سایت‌های رسمی سازمان‌های اداره‌کننده شهر دزفول می‌پردازیم. روش بررسی این سایت‌ها از طریق تحلیل چگونگی معرفی شهر دزفول در آن‌ها می‌باشد. در اغلب این سایت‌ها دزفول با عناوینی چون شهری تاریخی و شهری مقاوم در زمان جنگ معرفی می‌شود. در ادامه به بررسی تصاویر بکار رفته به‌عنوان سر صفحه این سایت‌ها می‌پردازیم. نخستین سایت مورد بررسی، سایت فرمانداری دزفول می‌باشد.

تصویر شماره ۱- سر صفحه استفاده‌شده در سایت فرمانداری دزفول

این تصویر در سر صفحه سایت فرمانداری دزفول قرار دارد. در سمت چپ این تصویر، عکسی از پل قدیم دزفول قرار گرفته است. در میانه آن هم تصاویری از جاذبه‌های طبیعی و در کنار آن عکس مسجد جامع دزفول قرار دارد. بنابراین این سایت با استفاده از نشانه‌های تاریخی به‌نوعی دزفول را شهری تاریخی معرفی می‌کند. اگرچه استفاده از تصویر مسجد جامع اشاره‌ای به مذهبی بودن شهر نیز دارد، اما در این مورد جنبه‌های تاریخی مسجد جامع به‌عنوان یکی از مهم‌ترین آثار تاریخی شهر نیز مورد توجه می‌باشد. ضمن اینکه در قسمت معرفی شهرستان هم این سایت به پیشینه و قدمت تاریخی این شهر پرداخته است:

برپایه نوشته ایرج افشار (شهرهای ایران) دزفول شهری است که پیشینه آن به چندین هزار سال می‌رسد. از کهن‌ترین شهرها استان خوزستان به شمار می‌رود و از دید تاریخ و فرهنگ ویژگی‌های برجسته‌ای دارد. بانو هلن کانتر یکی از دست‌اندرکاران گروه کاوشگری و باستان‌شناسی این گستره در هنگام یک سخنرانی در تهران پیرامون کاوش‌های انجام‌گرفته در تپه چغامیش از دزفول به نام «شهری از سپیده‌دم تاریخ» یاد کرده‌است. (سایت فرمانداری دزفول)

تصویر شماره ۲- سر صفحه استفاده‌شده در سایت نماینده مردم دزفول در مجلس شورای اسلامی

تصویر فوق در سر صفحه سایت نماینده شهرستان دزفول در مجلس شورای اسلامی قرار دارد. در پس‌زمینه تصویر عکسی از پل قدیم دزفول قرار دارد. در سمت چپ آن نیز جمله مقام معظم رهبری در مورد دزفول درج‌شده، که اشاره‌ای به مقاومت دزفول در زمان جنگ دارد. پس این سایت نیز سعی در معرفی دزفول به‌عنوان شهری تاریخی و جنگ‌زده دارد. ضمن اینکه سایت فوق بخش معرفی شهر ندارد.

تصویر شماره ۳- سر صفحه استفاده‌شده در سایت شورای اسلامی شهر دزفول
تصویر بعدی سر صفحه سایت شورای اسلامی شهر می‌باشد. در این تصویر عکس‌هایی از دو نشانه شهری دزفول، یعنی میدان مقاومت و پل قدیم به چشم می‌خورد. در سمت راست تصویر از عبارت "شورای اسلامی پایتخت مقاومت ایران دزفول" استفاده‌شده است.

بنابراین می‌توان گفت این سایت هم سعی در معرفی دزفول به‌عنوان شهری تاریخی و جنگ‌زده دارد.

تصویر شماره ۴- سر صفحه استفاده‌شده در سایت شهرداری دزفول

در سر صفحه سایت شهرداری دزفول سه عکس از نشانه‌های شهری دزفول به‌کاررفته است. که عبارت‌اند از پل قدیم، بقعه شاه رکن‌الدین و محوطه تاریخی کرناسیون. در گوشه بالای سمت چپ تصویر هم عکس دیگری از پل قدیم به‌صورت سیاه‌وسفید وجود دارد. مورد اول، سوم و چهارم اشاره به تاریخی بودن دزفول دارند. اما در مورد عکس دوم از نظر نگارنده گمان نمی‌رود که استفاده از بقعه شاه رکن‌الدین به دلایل ایجاد تلقی مذهبی بودن شهر صورت گرفته باشد. چون که از این نظر بقاع امامزاده سبزقبا و رودبند به‌مراتب پراهمیت‌تر و مورد احترام‌تر از بقعه شاه رکن‌الدین می‌باشند. می‌توان فرض کرد که استفاده از تصویر این بقعه هم جنبه تاریخی و هم مذهبی دارد. اما جنبه تاریخی بودن آن وزن بیشتری دارد. در بخش معرفی کوتاه شهر هم تأکید بر پیشینه تاریخی دزفول صورت می‌گیرد:

این شهر در دامنه‌های زاگرس میانی جای دارد و پیشینه تاریخی آن به زمان ساسانیان برمی‌گردد اما پیش از ساسانیان هم آباد بوده و بخشی از سرزمین‌های امپراتوری‌های ایلام و هخامنشیان به شمار می‌رفته است. (سایت شهرداری دزفول)

تصویر شماره ۵- سر صفحه استفاده‌شده در سایت شهرداری منطقه ۱ دزفول

رضا احمدی، محمدحسین سرایی و یعقوب مرادی ۱۳

در سر صفحه سایت شهرداری منطقه یک هم تصویری از خانه تاریخی تیزنو به چشم می‌خورد. این تصویر هم نشان‌دهنده تاریخی بودن دزفول می‌باشد. همین سر صفحه در سایت شهرداری منطقه ۳ هم بکار رفته است. ضمن اینکه این دو سایت بخش معرفی شهر ندارند.

تصویر شماره ۶- سر صفحه استفاده شده در سایت شهرداری منطقه ۲ دزفول در سر صفحه سایت شهرداری منطقه ۲ سه تصویر وجود دارد. خانه تاریخی تیزنو، پل قدیم دزفول و نقشه بافت تاریخی دزفول. در پایین تصویر هم نوشته شده که به دزفول شهر آجرها و پایتخت مقاومت ایران خوش آمدید. بنابراین این سایت در درجه اول سعی در معرفی دزفول به عنوان شهری تاریخی دارد. سپس اشاره‌ای هم به جنگ زده بودن و مقاومت دزفول در زمان جنگ دارد.

تصویر شماره ۷- سر صفحه استفاده شده در سایت سازمان مدیریت و نظارت بر تاکسیرانی دزفول

در سر صفحه سازمان تاکسیرانی شهر دزفول تصاویری از پل قدیم و مجسمه یعقوب لیث وجود دارد. در این تصویر سعی در تاریخی جلوه دادن دزفول به وضوح مشخص می‌باشد. این سایت فاقد بخش معرفی شهر می‌باشد.

تصویر شماره ۸- سر صفحه استفاده شده در سایت سازمان نوسازی و بهسازی شهر دزفول در سر صفحه سایت سازمان نوسازی و بهسازی دزفول هم عکسی از بافت تاریخی دزفول در سمت راست و بخشی از تزئینات ساختمان‌های تاریخی شهر را در سمت چپ خودکار نموده است. در قسمت معرفی شهر هم ضمن بیان ویژگی‌های جغرافیایی دزفول به پیشینه تاریخی شهر اشاره می‌شود:

شهر دزفول با پیشینه چند هزارساله از قدیمی‌ترین شهرهای استان خوزستان به شمار می‌رود. درگذشته شهری در محل کنونی دزفول بانام آوان قرار داشته که پایتخت نخستین تمدن گسترده عیلامیان بوده است. (سایت سازمان نوسازی و بهسازی دزفول)

تصویر شماره ۹- سر صفحه سایت اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری دزفول اما در آخرین مورد، در سر صفحه سایت اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان دزفول از دو عکس استفاده شده است. در سمت راست بخشی از تزئینات ساختمان‌های تاریخی شهر و در سمت چپ عکسی از بقعه رودبند قرار دارد. در بخش معرفی شهر هم ضمن اشاره به تاریخی بودن دزفول اشاره‌ای به اهمیت مذهبی آن‌هم صورت می‌گیرد. بنابراین در این سایت دزفول به‌عنوان شهری تاریخی و مذهبی معرفی می‌گردد.

در ادامه به بررسی ورودی‌های شهر دزفول از نظر موضوع بحث می‌پردازیم.

تصویر شماره ۱۰- تابلوی قدیمی ورودی شهر دزفول از جاده اندیمشک به دزفول نخستین تابلوی ورودی موردبررسی ورودی اندیمشک به دزفول می باشد. این تابلو، تابلوی قدیمی ورودی شهر از جاده اندیمشک می باشد. در بالای تابلو جمله از امام خمینی (ره) نوشته شده: شما دزفولی ها امتحان دادید و خوب از امتحان بیرون آمدید. پایین تر از آن نوشته شده است: به دزفول قهرمان، دژ مقاومت و شهر نمونه کشور در دوران دفاع مقدس خوش آمدید.

در سمت چپ و راست تصویر هم چهره یک رزمنده و چند شاخه گل کارشده است که نشان از شهری دارد که در جنگ نقش مهم و تأثیرگذاری داشته است. در وسط تصویر هم عکسی از پل جدید قرار دارد. که به نظر نمی رسد معنای خاصی داشته باشد. همان طور که پیداست، این تابلو همه توجه خود را معطوف به معرفی شهر دزفول به عنوان شهری جنگ زده و مقاوم در دوران جنگ نموده است.

تصویر شماره ۱۱- تابلوی جدید ورودی شهر دزفول از جاده اندیمشک به دزفول تابلوی فوق به نوعی جایگزین تابلوی قبلی شده است. مهم ترین تغییر در این تابلو نسبت به تابلوی قدیمی اضافه شدن پل قدیم به جای پل جدید به آن می باشد. در بالای تابلو نوشته شده: به پایتخت مقاومت ایران دزفول خوش آمدید.

در سمت چپ تابلو عکسی از گل های لاله قرمز قرار دارد. گل های لاله نشان از خون شهدا و شهیدپرور بودن دزفول است. در سمت راست تصویر، عکس پل قدیم قرار دارد. در وسط تابلو و در محل تلاقی عکس گل های لاله و پل قدیم نام شهر به رنگ قرمز و اندازه بزرگ نوشته شده است. تصویری که از شهر دزفول در این تابلو برداشت می شود، عبارت است از شهری تاریخی و شهری جنگ زده که در زمان جنگ استقامت زیادی از خود نشان داده. همین طرح در تابلوهای ورودی شوشتر به دزفول و شوش به دزفول هم به چشم می خورد.

تصویر شماره ۱۲- تابلوی ورودی شهر دزفول از جاده شوشتر به دزفول

تصویر شماره ۱۳- تابلوی ورودی شهر دزفول از جاده شوش به دزفول

تصویر شماره ۱۴- نخستین میدان شهر دزفول از جاده اندیمشک به دزفول

علاوه بر این درست پس از تابلوی ورودی و در نخستین میدان شهر دزفول در جاده اندیمشک به دزفول، میدان جدیدی به نام شهید سرلشکر سوداگر به چشم می‌خورد. در میانه میدان هم یک تابلوی بزرگ منقش به تصویر این شهید وجود دارد. شهید سوداگر از فرماندهان شناخته‌شده دوران جنگ می‌باشد که در سال ۱۳۹۰ بر اثر جراحات دوران جنگ به شهادت رسید. ترکیب نام و تابلوی مرکز میدان و محل قرارگیری این میدان معنادار می‌باشد. همان‌طور که ذکر شد این میدان درست بعد از تابلوی ورودی شهر می‌باشد و به‌نوعی این مضمون را به تازه واردین به شهر القا می‌کند که به شهری وارد می‌شوند که

فرماندهان بزرگی چون شهید سوداگر از آن برخاسته‌اند. علاوه بر این بلافاصله پس از این میدان بلواری به نام سرداران شهید قرار دارد. در جاده شوش به دزفول هم هم‌چنین چیزی به چشم می‌خورد. در این جاده هم پس از تابلوی ورودی شهر اما بلافاصله بیشتر در نخستین میدان مهم پیش رو میدان مقاومت و تندیس موشک قرار گرفته که به بررسی آن می‌پردازیم.

تصویر شماره ۱۵- نخستین میدان شهر دزفول از جاده شوش به دزفول

نام میدان مقاومت می‌باشد. نشانه میدان تندیس یک موشک می‌باشد. بر روی موشک، پرچم ایالات متحده در یک طرف و در طرف دیگر عبارت اختصاری ایالات متحده آمریکا USA کشیده شده است. دستی استوار و مقاوم موشک را به سختی گرفته و له کرده است به گونه‌ای که موشک کج شده است. این موشک از یک طرف کنایه‌ای است به همکاری ایالات متحده با عراق در جنگ تحمیلی و از طرف دیگر یادآور موشک‌باران شهر در زمان جنگ می‌باشد. دستی که موشک را گرفته به کف میدان متصل است، گویی از زمین بیرون زده است. که می‌تواند گویای این امر می‌باشند که مردمانی از خاک دزفول با مقاومت خود در جنگ

دشمنان خود را به زانو درآوردند. در پایان این بخش به تحلیل یکی از میادین تازه تأسیس دزفول و تندیس آن از منظر تصویرسازی شهری می‌پردازیم.

تصویر شماره ۱۶- تندیس تازه ایجادشده چهارم خرداد

تندیس چهارم خرداد در خرداد سال ۱۳۹۳ نصب شده است. نام میدان آیت‌الله قاضی «امام‌جمعه فقید دزفول در زمان جنگ» و نشانه‌اش تندیس چهارم خرداد می‌باشد. این امر می‌تواند نمادی بر همراهی و پیوند میان روحانیت و مقاومت باشد. در این تندیس، مفاهیم بسیاری به صورت نمادین کار شده است. از جمله دو سرو بزرگ ۱۸ متری که استعاره از آزادی و ایستادگی مردم شهر در زمان جنگ می‌باشند، تندیس سه پرستو چسبیده به سروها می‌باشد. پرستوها رو به آسمان پرواز می‌کنند. که می‌توانند القاکننده این موضوع باشند که مردم دزفول با وجود موشک‌باران و تلفات انسانی به‌مانند سرو در دوران جنگ ایستادگی کردند. آیه «انا فتحنا لک فتح مبینا» نماد فتح و پیروزی مردم دزفول می‌باشد. در قسمت پایین تندیس عبارت الف دزفول به چشم می‌خورد. در زمان جنگ به هنگام موشک‌باران، رادیوی ملی شهرهایی که بیشتر از همه در معرض موشک‌باران قرار داشتند را با حروف الفبا، اعلام می‌کردند. در بیشتر مواقع، نخستین شهر اعلام شده، دزفول بود که این موضوع به این ترتیب اعلام می‌شد: الف دزفول. بنابراین نوشته الف دزفول اشاره‌ای به این موضوع دارد. در قسمت دیگر یک محراب قرار دارد. محراب نمادی از مذهبی بودن شهر

دزفول می‌باشد. بر روی این محراب سه موشک قرار دارد که نماد حملات موشکی به دزفول در دوران جنگ می‌باشد. در درون محراب دو پرندۀ در داخل یک آشیانه قرار دارند ترکیب این سه موشک، محراب و آشیانه درون محراب سعی در ایجاد این تصور دارد که شهر دزفول و مردم آن، شهر و مردمی مذهبی می‌باشند که در زمان جنگ تحت موشک‌باران شدید قرار گرفته‌اند. اما چیزی که از کل این تندیس برداشت می‌شود، نقش مهم دزفول در زمان جنگ، جنگ‌زده بودن آن و ایستادگی و مقاومت مردم شهر در زمان جنگ و زیر موشک‌باران این شهر توسط دشمن می‌باشد. همچنین این تندیس اشاره‌ای به مذهبی بودن دزفول دارد. با توجه به مباحث مطرح‌شده در بخش نخست این تحقیق می‌توان گفت مسئولان و مدیران شهری به‌نوعی سعی در ایجاد این تصور دارند که دزفول شهری تاریخی، مقاوم و جنگ‌زده می‌باشد. البته لازم به ذکر است که این امر نمی‌تواند برنامه‌ریزی‌شده باشد بلکه بیشتر از ناخودآگاه ذهنی آنان ریشه می‌گیرد. در ادامه به بررسی تأثیر عوامل اجتماعی بر تصور مردم از شهر دزفول می‌پردازیم.

۱-۳- تصور شهروندان از شهر دزفول

در این زمینه از پاسخگویان سؤالی سه گزینه‌ای به این شکل پرسیده شده است: به نظر شما دزفول: ۱- شهری است مقاوم و جنگ‌زده، که در طول دفاع مقدس، تحت موشک‌باران شدید قرار گرفته؟ ۲- شهری است تاریخی و تمدن خیز که دارای میراث فرهنگی غنی و بافت تاریخی کهن می‌باشد؟ ۳- شهری است مذهبی که از قدیم‌الایام زادگاه خیزش علما و بزرگان دینی بوده و دارای اماکن مذهبی زیادی می‌باشد؟ در ارائه نتایج از عبارت‌های اختصاری، جنگ‌زده، تاریخی و مذهبی استفاده خواهیم کرد.

جدول (۱) تصور شهروندان از شهر دزفول

مجموع	
۶۶	تصور از شهر جنگ‌زده فراوانی
۱۷.۲	درصد

رضا احمدی، محمدحسین سرایی و یعقوب مرادی ۲۱

۱۶۸	تاریخی	فراوانی
۴۳۸	درصد	
۱۵۰	مذهبی	فراوانی
۳۹.۱	درصد	

منبع: نگارندگان

از مجموع ۳۸۴ پاسخگو، ۱۶۸ نفر (۴۳.۸ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۱۵۰ نفر (۳۹.۱ درصد) مذهبی و ۶۶ نفر (۱۷.۲ درصد) هم دزفول را شهری جنگ‌زده می‌دانند. در ادامه به بررسی رابطه میان تصور شهروندان از شهر دزفول با متغیرهای قومیت، محل تولد جنسیت، تحصیلات، درآمد و میزان تعلق مکانی می‌پردازیم.

جدول (۲) نقش عوامل اجتماعی بر تصور شهروندان از شهر دزفول

نقش محل تولد بر تصور شهروندان از شهر دزفول				
تصور از شهر				
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده		
۶۸	۱۵۸	۳۸	فراوانی	محل تولد
۲۵.۷	۵۹.۸	۱۴.۴	درصد	دزفول
۸۲	۱۰	۲۸	فراوانی	خارج از دزفول
۶۸.۳	۸.۳	۲۳.۳	درصد	
نقش قومیت بر تصور شهروندان از شهر دزفول				
تصور از شهر				
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده		
۹۶	۵۰	۲۶	فراوانی	قومیت
۵۵.۸	۲۹.۱	۱۵.۱	درصد	بختیاری
۵۴	۱۱۸	۴۰	فراوانی	دزفولی
۲۵.۵	۵۵.۷	۱۸.۹	درصد	
نقش جنسیت بر تصور شهروندان از شهر دزفول				
تصور از شهر				
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده		
۷۶	۱۱۴	۳۰	فراوانی	جنسیت
				مرد

۲۲ بررسی تصور شهروندان از شهر دزفول...

۳۴.۵	۵۱.۸	۱۳.۶	درصد		
۷۴	۵۴	۳۶	فراوانی	زن	
۴۵.۱	۳۲.۹	۲۱.۹	درصد		
نقش تحصیلات بر تصور شهروندان از شهر دزفول					
تصور از شهر					
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده			
۳۰	۱۲	۱۲	فراوانی	بی‌سواد	تحصیلات
۵۵.۵	۲۲.۲	۲۲.۲	درصد		
۲۸	۲۴	۳۲	فراوانی	ابتدایی	
۳۳.۳	۲۸.۵	۳۸.۱	درصد		
۶۰	۶۴	۱۶	فراوانی	دیپلم	سیکل و دیپلم
۴۲.۸	۴۵.۷	۱۱.۴	درصد		
۲۸	۵۶	۶	فراوانی		لیسانس
۳۱.۱	۶۲.۲	۶.۸	درصد		
۴	۱۲	۰	فراوانی		فوق‌لیسانس و بالاتر
۲۵	۷۵	۰	درصد		
نقش درآمد بر تصور شهروندان از شهر دزفول					
تصور از شهر					
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده			
۵۴	۴۸	۳۲	فراوانی	بدون درآمد	درآمد
۴۰.۲	۳۵.۸	۲۳.۸	درصد		
۲۲	۳۴	۴	فراوانی	کمتر از ۲۵۰ هزار تومان	
۳۶.۶	۵۶.۶	۶.۶	درصد		
۳۸	۳۸	۱۴	فراوانی	۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار تومان	
۴۲.۲	۴۲.۲	۱۵.۵	درصد		
۲۴	۳۰	۱۰	فراوانی	۱ تا ۱ میلیون	
۳۷.۵	۴۶.۹	۱۵.۶	درصد		
۱۲	۲۴	۶	فراوانی	بالاتر از ۱ میلیون	
۳۳.۲	۳۷.۵	۱۶.۶	درصد		
نقش میزان تعلق مکانی بر تصور شهروندان از شهر دزفول					

تصور از شهر			
مذهبی	تاریخی	جنگ‌زده	
۳۲	۶	۸	خیلی کم فراوانی
۶۹.۵	۱۳	۱۷.۳	درصد
۴۸	۶	۱۰	کم فراوانی
۷۵	۹.۳	۱۵.۶	درصد
۱۴	۲۲	۶	متوسط فراوانی
۳۳.۳	۵۲.۳	۱۴.۲	درصد
۲۰	۳۸	۱۰	زیاد فراوانی
۲۹.۴	۵۵.۸	۱۴.۷	درصد
۳۶	۹۶	۳۲	خیلی زیاد فراوانی
۲۱.۹	۵۸.۵	۱۹.۵	درصد

منبع: نگارندگان

۳-۱-۱- رابطه میان تصور شهروندان از شهر دزفول و محل تولد

در زمینه محل تولد، در بین پاسخگویانی که محل تولدشان دزفول می‌باشد، ۱۵۸ نفر (۵۹.۸ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۶۸ نفر (۲۵.۷ درصد) مذهبی و ۳۸ نفر (۱۴.۴ درصد) جنگ‌زده و در بین کسانی که محل تولدشان خارج از دزفول می‌باشد، ۸۲ نفر (۶۸.۳ درصد) دزفول را شهری مذهبی، ۲۸ نفر (۲۳.۳ درصد) جنگ‌زده و ۱۰ نفر (۸.۳ درصد) تاریخی می‌دانند. در این قسمت اغلب کسانی که متولد دزفول می‌باشند دزفول را شهری تاریخی و اغلب کسانی که متولد خارج از دزفول هستند، دزفول را شهری مذهبی می‌دانند.

۳-۱-۲- رابطه میان تصور شهروندان از شهر دزفول و قومیت

۹۶ نفر (۵۵.۸ درصد)، از قومیت بختیاری دزفول را شهری مذهبی، ۵۰ نفر (۲۹.۱ درصد) تاریخی و ۲۶ نفر (۱۵.۱ درصد) هم دزفول را شهری جنگ‌زده معرفی کرده‌اند. اما در نظر دزفولی‌ها، ۱۱۸ نفر (۵۵.۷ درصد)، دزفول را شهری تاریخی ۵۴ نفر (۲۵.۵ درصد) مذهبی و ۴۰ نفر (۱۸.۹ درصد) هم آن را شهری جنگ‌زده می‌دانند. بنابراین می‌توان گفت اکثریت بختیاری‌ها دزفول را شهری مذهبی و اکثریت دزفولی آن را شهری تاریخی می‌دانند.

۳-۱-۳- تأثیر جنسیت بر تصور شهروندان از شهر دزفول

در این بخش در بین مردان ۱۱۴ نفر (۵۱.۸ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۷۶ نفر (۳۴.۵ درصد) مذهبی و ۳۰ نفر (۱۳.۶ درصد) جنگ‌زده و در بین زنان ۷۴ نفر (۴۵.۱ درصد) دزفول را شهری مذهبی، ۵۴ نفر (۳۲.۹ درصد) تاریخی و ۳۶ نفر (۲۱.۹ درصد) هم دزفول را جنگ‌زده می‌دانند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، اکثریت مردان دزفول را تاریخی و اکثریت زنان آن را مذهبی می‌دانند.

۳-۱-۴- تأثیر تحصیلات بر تصور شهروندان از شهر دزفول

در زمینه تحصیلات، در بین افراد بی‌سواد ۳۰ نفر (۵۵.۵ درصد) دزفول را شهری مذهبی، ۱۲ نفر (۲۲.۲ درصد) تاریخی و ۱۲ نفر (۲۲.۲ درصد) جنگ‌زده می‌دانند. در بین کسانی که سواد ابتدایی دارند ۳۲ نفر (۳۸.۱ درصد) دزفول را شهری جنگ‌زده، ۲۸ نفر (۳۳.۳ درصد) مذهبی و ۲۴ نفر (۲۸.۵ درصد) تاریخی تصور می‌کنند. از میان پاسخگویانی که سیکل و دیپلم دارند ۶۴ نفر (۴۵.۷ درصد) شهر دزفول را تاریخی، ۶۰ نفر (۴۲.۸ درصد) مذهبی و ۱۶ نفر (۱۱.۴ درصد) جنگ‌زده دانسته‌اند. در بین افرادی که لیسانس دارند، ۵۶ نفر (۶۲.۲ درصد) دزفول را تاریخی، ۲۸ نفر (۳۱.۱ درصد) مذهبی و ۶ نفر (۶.۸ درصد) هم شهری جنگ‌زده تصور کرده‌اند. و در میان کسانی که فوق‌لیسانس دارند ۱۲ نفر (۷۵ درصد) معتقدند دزفول شهری تاریخی و ۴ نفر (۲۵ درصد) هم معتقدند شهری مذهبی می‌باشد. بنابراین در این بخش کسانی که از تحصیلات پایین‌تری برخوردارند دزفول را شهری مذهبی تصور می‌کنند و با افزایش میزان تحصیلات نظر پاسخگویان به سوی گزینه تاریخی متمایل می‌شود.

۳-۱-۵- تأثیر درآمد بر تصور شهروندان از شهر دزفول

در زمینه میزان درآمد، در بین افراد بدون درآمد، ۵۴ نفر (۴۰.۲ درصد) دزفول را مذهبی، ۴۸ نفر (۳۵.۸ درصد) تاریخی و ۳۲ نفر (۲۳.۸ درصد) جنگ‌زده، در گروه درآمدی کمتر از ۲۵۰ هزار تومان، ۳۴ نفر (۵۶.۶ درصد) دزفول را تاریخی، ۲۲ نفر (۳۶.۶ درصد) مذهبی و ۴ نفر (۶.۶ درصد) جنگ زد می‌دانند. در گروه درآمدی ۲۵۰-۵۰۰ هزار تومان، ۳۸ نفر (۴۲.۲

درصد) دزفول را تاریخی، ۳۸ نفر (۴۲.۲ درصد) مذهبی و ۱۴ نفر (۱۵.۵ درصد) جنگ‌زده دانسته‌اند. در گروه درآمدی ۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون تومان، ۳۰ نفر (۴۶.۹ درصد) شهر را تاریخی، ۲۴ نفر (۳۷.۵ درصد) مذهبی و ۱۰ نفر (۱۵.۶ درصد) جنگ‌زده و در گروه درآمدی بالاتر از ۱ میلیون تومان، ۱۸ نفر (۵۰ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۱۲ نفر (۳۳.۳ درصد) مذهبی و ۶ نفر (۱۶.۶ درصد) هم شهری جنگ‌زده تصور کرده‌اند. در این زمینه با افزایش درآمد، پاسخ‌ها بیشتر به گزینه شهر تاریخی متمایل می‌شوند.

۶-۱-۳- تأثیر میزان تعلق مکانی بر تصور شهروندان از شهر دزفول

در این قسمت تأثیر میزان تعلق مکانی بر تصور شهروندان از شهر دزفول بررسی می‌شود. در بین کسانی که میزان تعلق مکانی خود را خیلی کم دانسته‌اند، ۳۲ نفر (۶۹.۵ درصد) دزفول را مذهبی، ۸ نفر (۱۷.۳ درصد) جنگ‌زده و ۶ نفر (۱۳ درصد) تاریخی می‌دانند. در میان پاسخگویانی که میزان تعلق مکانی خود را کم دانسته‌اند، ۴۸ نفر (۷۵ درصد) دزفول را مذهبی، ۱۰ درصد (۱۵.۶ درصد) جنگ‌زده و ۶ نفر (۹.۳ درصد) تاریخی، در بین کسانی که میزان تعلق مکانی خود را متوسط تشخیص داده‌اند، ۲۲ نفر (۵۲.۳ درصد) دزفول را تاریخی، ۱۴ نفر (۳۳.۳ درصد) مذهبی و ۶ نفر (۱۴.۲ درصد) جنگ‌زده تصور می‌کنند. در میان کسانی که میزان تعلق مکانی خود را زیاد دانسته‌اند، ۳۸ نفر (۵۵.۸ درصد) شهر را تاریخی، ۲۰ نفر (۲۹.۴ درصد) مذهبی و ۱۰ نفر (۱۴.۷ درصد) هم جنگ‌زده می‌دانند. و در آخر بین کسانی که میزان تعلق مکانی خود را خیلی زیاد دانسته‌اند، ۹۶ نفر (۵۸.۵ درصد) دزفول را شهری تاریخی، ۳۶ نفر (۲۱.۹ درصد) مذهبی و ۳۲ نفر (۱۹.۵ درصد) هم جنگ‌زده می‌دانند. بنابراین کسانی که میزان تعلق مکانی خود را کم‌تر می‌دانند، دزفول را شهری مذهبی می‌دانند ولی کسانی که میزان تعلق مکانی خود را بیشتر می‌دانند دزفول را شهری تاریخی تصور می‌کنند.

۴- نتیجه‌گیری

شهر دزفول از نظر قومیتی کاملاً دویاره می‌باشد. مردم بومی دزفول گویش خاص خود را دارند. گویش دزفولی یک گویش از زبان‌های ایرانی است. گویش شوشتری نزدیک‌ترین گویش به دزفولی به شمار می‌آید. این دو گویش در استان خوزستان توسط ساکنان بومی شهرهای دزفول و شوشتر تکلم می‌شوند. این لهجه شامل دو گویش عمده حیدر خانه و صحرا بدری است. گویش دزفولی با فارسی معیار در نحوه تلفظ، صرف‌ونحو و واژگان تفاوت دارد، که این تفاوت بخصوص در نحوه صرف افعال بسیار مشهود است. از نظر آواشناسی، گویش دزفولی از فارسی نو اولیه منشأ می‌گیرد. همچنین بومیان دزفول از نظر اقتصادی، شهر را در اختیار خود داشته و درآمد بالایی دارند، اکثر پست‌ها و مسئولیت‌های مهم شهری را در اختیار خود دارند، در بهترین و گران‌ترین مناطق شهر زندگی کرده و بهترین خدمات شهری را دریافت می‌کنند. گروه دوم بختیاری‌های دزفول می‌باشند. این گروه که حدوداً نیمی از جمعیت شهر را تشکیل می‌دهند، در طی سال‌های اخیر از استان‌های لرستان، اصفهان، چهارمحال و بختیاری... به دزفول مهاجرت کرده‌اند. اکثراً در مشاغل حاشیه‌ای و عموماً کارگری مشغول به کار می‌باشند. محل زندگی آن‌ها از مردم بومی دزفول جدا بوده و در حواشی شهر و بیشتر در سه محله کوی مدرس، کوی طالقانی (ولی‌آباد)، زیباشهر (کویپته) و در سایر مناطق فرسوده شهر دزفول می‌باشد. این موضوع به‌خصوص در مواقع انتخابات‌ها خود را نشان می‌دهد. در انتخابات‌های مجلس و شورای شهر، جوی کاملاً قومیتی شهر را فرا می‌گیرد. نتایج خروجی پرسشنامه این تحقیق نشان داد که مردم بومی دزفول اغلب از درآمد بالاتر، تحصیلات بالاتر و میزان تعلق مکانی بسیار بالاتری نسبت به بختیاری‌ها برخوردارند. طبیعتاً محل تولد آن‌ها هم دزفول می‌باشد. اما بختیاری‌ها از درآمد و تحصیلات پایین‌تر و میزان تعلق مکانی بسیار پایین‌تری برخوردارند و محل تولد اغلب آن‌ها هم خارج از دزفول می‌باشد. بنابراین جامعه آماری این تحقیق قابل تقسیم به دو گروه عمده مردم بومی دزفول و قومیت بختیاری می‌باشند. البته ذکر این نکته ضروری است که عامل جنسیت در این طبقه‌بندی نمی‌گنجد. حال به بررسی نکات کلیدی مؤثر بر تصور ذهنی از این شهر می‌پردازیم.

۱-۴- تصویرسازی تاریخی

الف) در دزفول آثار تاریخی مهم زیادی وجود دارد که علاوه بر جنبه‌های تاریخی مهم آن‌ها در زندگی روزمره مردم کاربرد هم دارند. از جمله پل قدیم، بازار کهنه، بافت تاریخی دزفول و..... وجود این آثار مهم که نزد مردم شهر از اهمیت زیادی برخوردار هستند اهمیت این گروه از نشانه‌های شهری فوق را نشان می‌دهد.

ب) بسیاری از این آثار در مرکز شهر و یا نزدیک به آن قرار دارند و همیشه در معرض رؤیت می‌باشند. علاوه بر این به جهت کاربردشان در زندگی روزانه از سوی مردم به‌عنوان اجزای جدانشدنی شهر پذیرفته شده‌اند.

ج) این تصویر بر روی نمادها و نشانه‌هایی تأکید می‌کند که از آن‌ها اصالت و هویت دریافت می‌شود. نمادها و نشانه‌های متعلق به این گروه، از قبیل پل قدیم، بازار قدیم و بافت قدیم شهر دزفول، جدا از بستر تاریخی‌شان مورد توجه هستند. اینکه این نمادها و نشانه‌ها متعلق به کدام دوره تاریخی می‌باشند مهم نیست. بلکه تاریخی بودن و قدیمی بودن این نمادها و نشانه‌ها اهمیت دارد. برای مثال پل قدیم به‌عنوان نمادی متعلق به دوره ساسانی مورد توجه نمی‌باشد و با توجه به وضعیت فرهنگی دزفول این پل از دوره تاریخی خود جدا شده و به عنوانی نمادی مورد توجه قرار می‌گیرد که معرف اصالت و هویت مردم بومی دزفول می‌باشد.

د) مردم بومی دزفول، تاریخ شهر خود را به‌عنوان پشتوانه هویتی خود در زندگی شهری و برای جدا کردن خود از سایر اقوام و گروه‌ها و ایجاد یک مای دزفولی برگزیده‌اند. این استفاده از تاریخ تفاوت اساسی با ناسیونالیسم ایرانی دارد. ناسیونالیسم ایرانی نگاه به تاریخ ایران باستان دارد و خود را در تقابل با اعراب می‌بیند. اما گفتمان تاریخی در دزفول چنین هدفی ندارد و بیشتر به دنبال ایجاد یک هویت شهری مستقل می‌باشد. در یک جمله می‌توان گفت مردم بومی دزفول به این دلیل سعی در ایجاد تصویری تاریخی از دزفول دارند که این تصور را ایجاد کنند: دزفولی‌ها مردمی اصیل و متمدن هستند و سال‌هاست تجربه زندگی شهری را دارند.

ه) می‌توان گفت گروه‌های قدرت و کسانی که در متن شهر دزفول قرار دارند، یعنی اغلب مردم بومی دزفول و کسانی که متولد این شهر می‌باشند، اغلب مردان، اکثریت کسانی که تحصیلات و درآمد بالا و میزان تعلق مکانی بالایی دارند سعی در معرفی دزفول به‌عنوان شهری تاریخی دارند. به نظر نمی‌رسد این تلاش برنامه‌ریزی شده باشد، بلکه از ناخودآگاه ذهنی آن‌ها ریشه می‌گیرد.

۲-۴- تصویرسازی مذهبی

الف) نشانه‌های مذهبی: با توجه به وجود اماکن مذهبی متعدد به‌خصوص وجود بقعه‌دها امامزاده از جمله امامزاده سبزقبا پسر امام موسی کاظم(ع)، نشانه‌های مذهبی اهمیت نمادین زیادی در شهر دزفول دارند. ضمن اینکه اکثر این اماکن همانند نمادها و نشانه‌های تاریخی در بخش مرکزی شهر واقع شده‌اند.

ب) کسانی که احساس تعلق چندانی به تاریخ به‌عنوان پشتوانه هویتی گروه اول(مردم بومی دزفول) ندارند، برای اینکه برای خود پشتوانه هویتی مستقل بسازند و به‌نوعی دست به غیر سازی با آنان بزنند مذهب را به‌عنوان پشتوانه هویتی خود در زندگی شهری برگزیده‌اند. اغلب این افراد از میان قومیت بختیاری می‌باشند. در واقع بختیاری‌ها تاریخ شهر و نمادها و نشانه‌های آن را متعلق به مردم بومی دزفول می‌دانند و احساس تعلق چندانی به آن‌ها ندارند. اما مذهب، نمادها و نشانه‌های مربوط به آن را چیزی جدا از شهر دزفول و متعلق به تمام مسلمانان و شیعیان از جمله خود می‌دانند.

ج) در مجموع می‌توان گفت کسانی که در حاشیه ماندگان شهر هستند؛ که عبارت‌اند از اکثریت قومیت بختیاری و کسانی که متولد خارج از دزفول هستند، اغلب زنان، اکثریت کسانی که تحصیلات و درآمد پایین و میزان تعلق مکانی پایینی دارند دزفول را شهری مذهبی می‌دانند.

۳-۴- تصویرسازی مرتبط با دفاع مقدس

الف) این گفتمان با توجه به سابقه دزفول در زمان جنگ و موشک‌باران‌های متعدد از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد. و در تمام نقاط شهر با استفاده از نمادها و نشانه‌های مختلف سعی در زنده نگه‌داشتن آن وجود دارد.

در زمینه تصور مردم شهر از دزفول، این سؤال به ذهن می‌رسد که چرا با وجود نمادها و نشانه‌های فراوان شهری که به موضوع جنگ و مقاومت ارجاع دارند، دزفول به‌عنوان شهری جنگ‌زده تلقی نمی‌شود.

ب) در درجه اول اغلب نشانه‌ها و نمادهای شهری مرتبط با جنگ در دزفول، از زبان رمزآلود و استعاری استفاده می‌کنند. یعنی اینکه دارای معانی و مفاهیمی هستند که در نگاه اول برداشت نمی‌شوند و عامه مردم فقط به شکل بصری آن‌ها توجه می‌کنند. این موضوع در مورد دو تندیس موشک و چهار خرداد به‌خوبی مشهود است. در مورد تندیس چهار خرداد برای اینکه به مفاهیم استفاده‌شده در آن پی برد، علاوه بر تفکر، دانش مختصری هم پیرامون نماد و نشانه‌شناسی موردنیاز است که از عهده عموم مردم خارج می‌باشد. بنابراین مردم با دیدن این دو تندیس فقط به معنای ظاهری آن‌ها بسنده کرده و مفاهیم پنهان آن‌ها را موردنظر قرار نمی‌دهند. کما اینکه در مورد میدان مقاومت مشاهده خواهد شد که باوجود اینکه نام میدان مقاومت می‌باشد اما به علت استعاری و رمزآلود بودن زبان تندیس موشک نصب‌شده در میدان مردم فقط به شکل ظاهری آن بسنده می‌کنند و از نام میدان موشک برای آن استفاده می‌کنند. چنین موضوعی در مورد نمادها و نشانه‌های مذهبی و تاریخی وجود ندارد. این نمادها از زبان بسیار ساده‌ای برای بیان خود و ایجاد مدل‌های ذهنی استفاده می‌کنند. برای مثال با شنیدن نام پل قدیم، بازار قدیم و یا بافت قدیم اولین چیزی که به ذهن متبادر می‌شود تاریخی و قدیمی بودن است. این مسئله در مورد نمادها و نشانه‌های مذهبی نیز صدق می‌کند. در مجموع می‌توان گفت که نمادها و نشانه‌های تاریخی و مذهبی به‌خوبی توانسته‌اند تصویری از یک شهر تاریخی و مذهبی از دزفول ایجاد کنند اما نمادها و نشانه‌های مرتبط با جنگ در دزفول نتوانسته‌اند معنای انضمامی خود را به‌درستی انتقال دهند.

ج) یک نشانه ترکیبی از یک دال مادی (اصوات یا علائم مکتوب) و یک مدلول (مفهوم) است. مدلول همان شی یا عمل نیست بلکه مفهوم ذهنی است. به این رابطه دال و مدلولی، دلالت گفته می‌شود. در مورد تندیس موشک، دال عبارت است از شکل ظاهری موشک، اما مدلول آن عبارت است از مفهومی که این موشک در ذهن مخاطب به عنوان یک سلاح نظامی ایجاد می‌کند. اما خود مدلول هم می‌تواند برای مفهوم و مدلول دیگر نقش دال را بازی کند. برای مثال در تندیس موشک، شکل ظاهری آن به همراه دستی که موشک را له کرده خود تبدیل به دالی برای مفهومی دیگر شده است. این مفهوم به موشک‌باران‌های دزفول در زمان جنگ ارجاع دارد بنابراین موشکی که خود در ابتدا نقش مدلول را داشته در اینجا تبدیل به دالی برای مفهوم و مدلول مقاومت شده است. پس در اینجا رابطه دلالت دو بار اتفاق افتاده است. اما در مورد تندیس چهارم خرداد رابطه پیچیده‌تری وجود دارد. این تندیس از چندین نماد تشکیل شده و برای انتقال پیام نهایی خود از ترکیب چندین دلالت استفاده کرده است. سرو بکار رفته شده در این تندیس که خود مدلول شکل گفتاری و نوشتاری سرو می‌باشد برای مدلول آزادگی و ایستادگی نقش دال را دارد. در مرحله بعد مفهوم ایستادگی و آزادگی نهفته در سرو با ترکیب با سایر اجزای تندیس تبدیل به دالی برای مفهوم و مدلول مقاومت و ایستادگی مردم دزفول در زمان جنگ می‌شود.

در مورد نشانه‌ها و نمادهای شهری در دزفول ما شاهد این هستیم که نام رایج نشانه‌ها در بین مردم متأثر از مرحله اول رابطه دلالت می‌باشد. و این رابطه اول نمی‌تواند معنای انضمامی نماد و نشانه را انتقال دهد. برای نمونه در مورد میدان مقاومت به پاسخگویان تصویر میدان را نشان داده و از آن‌ها درباره نام آن پرسیدیم؟ از ۳۸۴ پاسخگو، ۳۸۰ نفر (۹۹ درصد) نام میدان را موشک و ۴ نفر (۱ درصد) نام میدان را مقاومت ذکر کرده‌اند. اما در مورد نمادها و نشانه‌های تاریخی و مذهبی چنین چیزی وجود ندارد. زیرا برای عنوان و نام پل قدیم و یا امامزاده سبز قبا بدیل و یا رقیبی وجود ندارد.

د) مورد دیگر به مبحث تصویرسازی شهری مربوط می‌شود. تصویرسازی شهری کاملاً منطبق بر واقعیت نیست، بلکه تصویری ایدئال از شهر است که بیشترین منافع مستقیم و

غیرمستقیم را نصیب شهر بکند. مقاومت و دفاع مقدس از جمله گره‌گاه‌های اساسی گفتمان جمهوری اسلامی می‌باشند. بنابراین به نظر می‌رسد با وجود موشک‌باران این شهر در دوران جنگ، تصویرسازی که مرتبط با دزفول در ارتباط با جنگ‌زده بودن صورت می‌گیرد بیشتر به بازنمایی شهری مرتبط باشد. حداقل این شهر در مقابل شهرهایی چون خرمشهر و آبادان در دوران جنگ به مراتب کمتر آسیب‌دیده‌اند.

ه) باید توجه داشت که بیشتر این موشک‌باران‌ها مرکز شهر را مورد هدف قرار داده‌اند. بنابراین مردم محلات دیگر به‌خصوص بسیاری از محلات جدید تصوری از موشک‌باران دوران جنگ در ذهن خود ندارند.

و) متغیر سن هم در این ارتباط بسیار مهم می‌باشد. طبیعی است جوانانی که دوران جنگ را تجربه نکرده‌اند و موشک‌بارانی هم ندیده‌اند تصوری از آن دوران ندارند.

منابع

- ۱) ادیب زاده، مجید، (۱۳۸۷) گفتمان، زبان و سیاست خارجه، چاپ اول، تهران: نشر اختران
- ۲) آریانپور، منوچهر و دیگران (۱۳۸۵) فرهنگ انگلیسی به فارسی، جهان‌رایان، چاپ ششم، ج ۲، تهران.
- ۳) آسابرگر، آرتور (۱۳۸۷) روش‌های تحلیل رسانه‌ها، اجلالی، پرویز، وزارت فرهنگ ارشاد دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، چاپ سوم، تهران.
- ۴) آلن، گراهام (۱۳۸۵) رولان بارت، ترجمه پیام یزدانجو، چاپ اول، تهران: نشر مرکز
- ۵) بارت، رولان (۱۳۹۰) نشانه‌شناسی و فضای شهری، ترجمه عظیمه ستاری، دو ماهنامه سوره اندیشه، شماره ۵۵ و ۵۴
- ۶) پیرحیاتی، محمد (۱۳۸۵) مقدمه‌ای بر اساطیر، دفتر نشر و پژوهش سهروردی، چاپ اول، تهران.

- ۷) تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۳)، پسامدرنیسم، مطالعات فرهنگی و سیاست، فصلنامه سیاسی و اجتماعی، مطالعات سیاسی بین‌المللی دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۶.
- ۸) جمالپور، بیتا (۱۳۸۴) به‌کارگیری نشانه‌شناسی در شهرسازی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۴
- ۹) حسینی زاده، سید محمدعلی (۱۳۸۳)، نظریه گفتمان و تحلیل سیاسی، نشریه علوم سیاسی، سال هفتم، شماره ۲۸
- ۱۰) رابینو، پل و دریفوس، هیوبرت، (۱۳۸۹) میشل فوکو فراسوی ساختگرایی و هرمنوتیک، ترجمه حسین بشیریه، چاپ هفتم، تهران: نشر مرکز،
- ۱۱) رهبری، مهدی (۱۳۸۵)، تحلیل گفتمانی قدرت، پژوهشنامه قدرت و علوم سیاسی، شماره ۱
- ۱۲) سایت اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری دزفول
- ۱۳) سایت سازمان مدیریت و نظارت بر تاکسیرانی دزفول
- ۱۴) سایت سازمان نوسازی و بهسازی شهر دزفول
- ۱۵) سایت شورای اسلامی شهر دزفول
- ۱۶) سایت شهرداری دزفول
- ۱۷) سایت شهرداری منطقه ۱ دزفول
- ۱۸) سایت شهرداری منطقه ۲ دزفول
- ۱۹) سایت شهرداری منطقه ۳ دزفول
- ۲۰) سایت فرمانداری دزفول
- ۲۱) سایت نماینده مردم دزفول در مجلس شورای اسلامی
- ۲۲) ستاری، جلال (۱۳۶۶) رمز و مثل در روان‌کاوی، توسف تهران.
- ۲۳) سجودی، فرزانه (۱۳۸۳)، نشانه‌شناسی لایه‌ای و کاربرد آن در تحلیل نشانه شناختی آثار هنری، مقالات هم‌اندیشی نشانه‌شناسی هنر، به کوشش فرزانه سجودی، تهران، انتشارات فرهنگستان هنر

رضا احمدی، محمدحسین سرایی و یعقوب مرادی ۳۳

- ۲۴) سجودی، فرزانه، (۱۳۹۰) نشانه‌شناسی کاربردی، چاپ دوم، تهران: نشر علم،
- ۲۵) سلیمی نوه، اصغر (۱۳۸۳)، گفتمان در اندیشه فوکو، مجله کیهان فرهنگی، شماره ۲۱۹
- ۲۶) شعیری، حمیدرضا (۱۳۸۸)، از نشانه‌شناسی ساختگرا تا نشانه - معناشناسی گفتمانی، فصلنامه تخصصی نقد ادبی، سال دوم، شماره ۸
- ۲۷) عضدانلو، حمید (۱۳۷۷) درآمدی بر گفتمان یا گفتمانی درباره گفتمان، اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۱۰۳ و ۱۰۴
- ۲۸) فریادی، شهرزاد (۱۳۷۹)، مقایسه نظریه‌های اساسی زبان‌شناسی به منظور تدوین زبان طراحی محلی در مکان‌های خاص، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۸
- ۲۹) فکوهی، ناصر (۱۳۸۳) انسان‌شناسی شهری، نشر نی، تهران.
- ۳۰) فکوهی، ناصر (۱۳۸۸) نگاهی به نمادهای شهری و جایگاه آن در شهرنشینی، حسن ظهوری در گفتگو با ناصر فکوهی
- ۳۱) مارش، دیوید، و استوکر، جری، (۱۳۷۸) روش و نظریه در علوم سیاسی، ترجمه امیرمحمد حاجی‌یوسفی، چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۸
- ۳۲) محسنیان راد، مهدی (۱۳۸۵) ارتباط‌شناسی، سروش، چاپ هفتم، تهران.
- ۳۳) مسگرخویی، مریم (۱۳۸۸)، نشانه‌شناسی چیست، کتاب ماه ادبیات، شماره ۳۵
- ۳۴) مک‌دانل، دایان، (۱۳۸۰) مقدمه‌ای بر نظریه گفتمان، ترجمه حسینعلی نوذری، چاپ اول، تهران: نشر فرهنگ گفتمان،
- ۳۵) هوارث (۱۳۷۷)، نظریه گفتمان، ترجمه سید علی اصغر سلطانی، فصلنامه علوم سیاسی، سال اول، شماره ۲
- ۳۶) یورگنسن، ماریان و فیلیس، لوئیز، (۱۳۸۹) نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی، ۱۳۸۹
- ۳۷) یونگ، کارل گوستاو (۱۳۵۲) انسان و سمبولهایش، صارمی، طالب، امیرکبیر، تهران